

офіційного опонента доктора біологічних наук, професора Котляренко Лідії Теодорівни на дисертаційне дослідження Михайла Миколайовича Рогожі на тему: «Становлення та розвиток зоогеографічної науки в Україні (1859 – 1941): орнітологічний аспект», подане на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки

Сьогодні значну увагу істориків науки і техніки привертають проблеми, пов'язані з історією конкретних наукових напрямків в усіх сферах наукового знання. Надзвичайно актуальною є необхідність об'єктивного відтворення процесів розвитку вітчизняної науки на різних етапах її становлення. Особливе значення мають дослідження, що висвітлюють розвиток окремих галузей науки і техніки, діяльність визначних українських вчених та інженерів, авторів унікальних наукових ідей. Під цим кутом зору актуальність рецензованої дисертації не викликає сумнівів. Вона визначається ростом суспільного інтересу до вирішення проблем еволюції органічного світу. Адже в наші дні особливо загострилася полеміка між дарвіністами і антидарвіністами, особливо з появою монографічних досліджень недарвінівської орієнтації.

Актуальність роботи підсилюється тим, що вона виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Центру досліджень з історії науки і техніки ім. О.П. Бородіна Державного економіко-технологічного університету транспорту МОН України. Дисертаційна робота дозволяє доповнити знання про творчу спадщину вітчизняних зоогеографів, показує їх роль в розвитку еволюційної теорії Ч. Дарвіна і в контексті розвитку біологічної науки.

Рецензована дисертація є рукописом, що має вступ, шість розділів, які в свою чергу поділяються на параграфи та закінчуються висновками, загальні висновки, список використаних джерел вміщує 970 позицій, 17 сторінок додатків.

На основі опрацювання великого загалу літератури, архівних матеріалів, дисертанткою чітко визначено науковий апарат дослідження. Дуже повно розкрито наукову новизну, окреслено теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Автор розробив оптимальну структуру дисертації, підібрав систему методів наукового пошуку, що дозволило йому отримати науково виважені висновки, які мають важливе науково-теоретичне і практичне значення для історичної науки та історії біологічної науки.

На основі аналізу джерельної бази М.М. Рогожа переконливо довів, що значення творчої вітчизняних зоогеографів для розвитку палеозоології та еволюційної теорії загалом стало закономірним явищем, викликаним науковим життям досліджуваного періоду. Використана автором значна джерельна база складається з документів і матеріалів особового походження, державних, відомчих архівів, бібліотечних колекцій, музейних фондів та інших зібрань України та Росії. В дисертації чітко визначені методи опрацювання відповідних матеріалів, які дали можливість зафіксувати не лише кількісні характеристики, а й визначити головні тенденції розвитку палеозоології означеного періоду, на тлі загального розвитку біологічної науки. Заслугою дисертанта є те, що із значного масиву матеріалів, що вивчалися, вдалося виділити та узагальнити те головне, що дозволило дисертантці розкрити тему дисертації.

Значний обсяг роботи М.М. Рогожа провів, досліджуючи науково-природничі передумови розвитку зоогеографії в Україні другої половини ХІХ – першої третини ХХ століть. Слід погодитися з визначенням дисертанта, що суттєвий вплив на цей процес мали розробки в галузі зоології, геології, палеонтології різних зарубіжних вчених як Е. Майр, Р. Шарп, Р. Гессе, вітчизняних – М.О. Бобринський, Л.О. Зенкевич, Л.С. Берг та їхніх учнів і послідовників. В дисертації наголошується, що різні аспекти творчої діяльності названих та інших науковців тривалий час залишалися поза увагою істориків науки і, особливо, істориків біологічної науки.

Складність завдання, яке постало перед М.М. Рогожою – відтворення цілісної історії розвитку зоогеографічної науки (орнітологічний аспект),

представників хребетних тварин в Україні. Оцінка ролі вітчизняних зоогеографів в її розвитку полягала, передусім, у тому, що тема ця практично ще глибоко і всебічно не розроблялася. Є лише певні спроби, реалізовані в окремих наукових статтях та монографіях. Дисертант комплексно дослідив становлення та розвиток зоогеографічної науки, особливо птахів, починаючи з 1859 р. і до 1941 року. Проаналізувавши архівні та літературні матеріали, дослідник наголошує, що діяльність наукових зоогеографічних шкіл в Україні означеного періоду стала важливою складовою розвитку зоогеографії в нашій країні.

Такий же аспект, як участь М.В. Шарлеманя та його наукової школи у реалізації програм еволюційної теорії, а також наукові праці представників його школи, які зробили вагомий внесок у розвиток зоогеографії, особливо хребетних тварин (птахів) не лише України і Росії, але й світової біологічної науки, розглядається в даному дослідженні вперше. Після уважного ознайомлення з усім доробком пошукувача М.М. Рогожів можна з впевненістю стверджувати, що з цим нелегким завданням дисертант справився успішно. Правомірною слід вважати точку зору дисертанта, що підвалини плідної праці наших зоогеографів були певною мірою закладені під час періоду перших творчих пошуків, який співпав з роками розвитку зоогеографічної науки у світі.

Практичне значення даного дослідження полягає в тому, що результати його можуть бути використані у програмах вищих навчальних закладів під час викладання курсів історії української науки і освіти, при написанні навчальних і методичних посібників з історії біологічної науки, зокрема зоогеографії.

На наш погляд вдало окреслена структура дисертаційного дослідження. Вона чітко підпорядкована логіці авторської концепції, яка, у свою чергу, відповідає логіці науково-природничої думки, що вигідно озвучує роботу. Присвятивши окремі параграфи висвітленню формування наукового світогляду вітчизняних зоогеографів, дисертант логічно звертається до аналізу

їхніх наукових програм і показує весь їхній дослідницький процес в контексті розвитку еволюційного вчення.

На особливу увагу заслуговує четвертий розділ дисертаційного дослідження «Інституціоналізація становлення та розвитку зоогеографії», в якому дано аналіз становлення та розвитку інституціональних структур української зоогеографії. Тут представлена характеристика кожної окремої ідеї, чи концепції зоогеографів, оскільки їхні праці відбивають ті основні напрямки, за якими розвивалося вітчизняна та світова історія зоогеографічної науки. В дисертації також робиться наголос, що теоретичні та практичні дослідження зоогеографів справили значний вплив на формування мислення сучасних дослідників історії та розвитку органічного світу, на стиль мислення в біологічній науці. Автором дисертації показано також внесок представників України в розробку питань інтеграції знання, формування нових наукових напрямків, зокрема низки розробок еволюційної теорії та зоогеографічної науки.

Кожний розділ, як і дисертація в цілому, містять логічно обумовлені висновки, також визначено актуальні проблеми, що ще потребують свого дослідження.

Дисертаційна робота оформлена згідно з вимогами ДАК України.

Варто також відзначити, що матеріали дослідження широко апробовані на різних наукових конференціях. Зміст основних положень дисертації та автореферату ідентичний.

Водночас аналізоване дисертаційне дослідження, як і кожна справді наукова робота, викликає дискусійні запитання і пропозиції.

1. На нашу думку, висвітлюючи науковий доробок вітчизняних зоогеографів, дисертант мало уваги звернув на роль своїх опонентів.

2. У п'ятому розділі дисертації доцільно було б більш детальніше подати біографічні відомості про невідомих широкому загалу, почасти незаслужено забутих вчених-зоогеографів України (наприклад, В.Г. Аверіна, В.П. Храневича, М.І. Гавриленка, М.Й. Бурчак-Абрамовича та ін.).

3. Як суттєвий недолік дисертації вважаю упущенням дисертанта висвітлення діяльності вітчизняних зоогеографів як художників-анімалістів. У їхньому доробку є низка чудових картин, написаних олійними фарбами.

4. Недостатньо показана діяльність М.В. Шарлемагня у Всеукраїнській Академії наук – чи часто він бував на засіданнях Академії у Києві, яку організаційну роботу виконував, чи друкувався у виданнях Академії ?

5. У тексті дисертації подекуди порушена хронологія подій, що ускладнює ознайомлення з її змістом.

6. В роботі зустрічаються русизми, невірні переклади з інших мов.

Однак, висловлені зауваження не мають принципового характеру і не можуть суттєво вплинути на загалом високу оцінку наукової роботи. Аналіз дисертації, автореферату і публікацій автора дозволяє стверджувати, що дисертаційне дослідження М.М. Рогожі «Становлення та розвиток зоогеографічної науки в Україні (1859–1941): орнітологічний аспект» є самостійною, завершеною працею, яка робить вагомий внесок в історію науки та освіти, відповідає вимогам ДАК України. Ця дисертаційна робота відповідає пп. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів та вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року. Тому, її автор – Михайло Миколайович Рогожа заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки.

Офіційний опонент
доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри криміналістичних
експертиз Національної академії
внутрішніх справ

Л.Т. Котляренко

Підпис Л.Т. Котляренка
Пробічний фахівець ВКЗ НАВС

